

UDK 821.163.4(497.16).09"1918/1941"

Danijela Radojević

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica

danijela-ristic@t-com.me

O UPOTREBI PREZENTA U CRNOGORSKOJ MEĐURATNOJ PRIPOVJEDAČKOJ PROZI

U radu se analiziraju značenja i funkcije prezenta na primjerima iz jezika crnogorske međuratne pripovjedačke proze i istovremeno određuje frekventnost upotrebe ovog vremenskog glagolskog oblika na izučavanom korpusu. Uz poštovanje teorijsko-metodoloških postavki indikativa i relativa, utemeljenih u tradicionalnoj sintaksičkoj literaturi, koristeći novije metodološke pristupe, sagledava se distinkcija prezentskih radnji uzimajući u obzir i kriterijum referencijalnost/nereferencijalnost glagolske radnje. Posebna pažnja je posvećena vremenskom i modalnom transponovanju prezenta, a pojedini primjeri upotrebe ovog glagolskog vremena sagledavaju se i sa aspekta njihove stilske markiranosti.

Ključne riječi: prezent, crnogorska međuratna pripovjedačke proza, indikativ, relativ, modalna upotreba, referencijalnost/nereferencijalnost, vremensko transponovanje

The paper analyzes the meaning and functions of the use of present tense on the examples from Montenegrin interwar narrative prose, while also specifying the frequency of use of this tense in the examined corpus. Taking into account the theoretical and methodological principles of the indicative and relative present established in the traditional syntactic literature, as well as more recent methodological approaches, the author examines the distinction between present actions. She also considers the criteria of referentiality/non-referentiality. Special attention is paid to tense and modal transpositions of the present tense. Individual examples of use of this tense are also examined from the point of view of their stylistic markedness.

Keywords: present tense, Montenegrin interwar narrative prose, indicative present, relative present, modal use, referentiality/non-referentiality, tense transposition

0 Uvod

Prezent je vremenski glagolski oblik koji u savremenom jeziku ima najširi domen upotrebe, a pored toga veoma je sklon vremenskom transponovanju¹ (Piper, Antić i dr. 2005: 352, 376). Pri analizi raznovrsnih značenjskih kategorija prezenta na jezičkom materijalu pripovjedačke proze Nikole Lopičića, Milovana Đilasa, Mihaila

---

¹ Pod transpozicijom glagolskih oblika podrazumijeva se upotreba oblika jednoga značenja u funkciji iskazivanja drugog značenja u skladu sa odgovarajućim kontekstom (Tanasić 1996: 147).

Lalića i Dušana Đurovića – četiri reprezentativna predstavnika ove prozne forme² u periodu između dva svjetska rata u Crnoj Gori,³ dotakli smo se i sintaksostilemske vrijednosti ovog glagolskog oblika.

Iako je primarno vremenski glagolski oblik koji služi za iskazivanje sadašnjih radnji, usljed čestih mogućnosti vremenske relativne upotrebe, te vremenskog transponovanja, veoma je frekventan i van okvira svoje primarne upotrebe i koristi se za iskazivanje radnji koje se odnose na prošlost i onih koje pripadaju budućnosti.

U novije vrijeme prilikom opisa funkcionisanja vremenskih glagolskih sistema uvodi se više relevantnih momenata, u skladu sa tim, pored odnosa momenta vršenja radnje prema momentu govora, uspostavlja se i odnos momenta vršenja radnje prema tzv. momentu referencije,⁴ te se radnja određuje i kao referencijalna ili nereferecijalna.⁵ Prilikom analize prezenta u ovom radu uzimali smo u obzir i to određenje, imajući u vidu da je prezentu podjednako dostupno iskazivanje i referencijalne i nereferecijalne radnje.

1 Present sa značenjem sadašnjosti (indikativ/apsolutiv)

Razlikovanje apsolutne i relativne upotrebe glagolskih vremena u zavisnosti od odnosa dviju tačaka u vremenu (*tempus dicendi* i *tempus agendi*) ima dugu istoriju u

² Uzimajući u obzir terminološka određenja koja prate tipologiju proze, pod pripovjedačkom prozom istaknutom u naslovu rada podrazumijevaju se dvije prozne forme tvorene po istim ili sličnim obrascima, a različite u pogledu dužine – pripovijetka i tzv. kratka narativna proza.

³ Književnost između dva svjetska rata u literaturi se navodi kao najživlja i najdinamičnija epoha, gdje se dinamizam društvenih kretanja prenio i na ravan literature i ispoljio u postojanju raznolikih književnih pokreta (ekspresionizam, nadrealizam, socijalna literatura) i iznjedrio stvaralački, revolucionarni način mišljenja kao dominantan (Lasta 1966: 7). Iako je ovaj pokret imao opštejugoslovenski karakter, književni kritičari u ovom razdoblju izdvajaju posebne skupine crnogorskih socijalnih pisaca kod kojih su uz zajedničke idejne i književne programe djelovali i posebni istorijski, folklorni i zavičajni činioci (Deretić 1983: 602). I pored dominacije poezije u crnogorskoj međuratnoj književnosti, izdvojila su se imena i značajnih pripovjedača, u prvom redu – Nikole Lopičića (1909–1945), čije je stvaralaštvo u potpunosti vezano za međuratni period a pripovijetke se smatraju njegovim najuspjelijim književnim ostvarenjima, potom i Milovana Đilasa (1911–1995), Dušana Đurovića (1901–1993) i jednog od najznačajnijih crnogorskih pisaca uopšte Mihaila Lalića (1914–1992). Korpus za ovo istraživanje čine sljedeća izdanja crnogorske međuratne pripovjedačke proze: Nikola M. Lopičić, 2002: *Sabrana dela I, II, III, VI*. Beograd: Stručna knjiga; Milovan Đilas, 2000: *Rane pripovetke 1930–1940*, Beograd: Nova; Mihailo Lalić, 2014: *Međuratno književno stvaralaštvo, proza, poezija i kritika (1935–1941)*. Kragujevac: Zavičajno udruženje Komovi. Udruženje pisaca Kragujevca; Dušan Đurović, 1936: *Među brdanima*, Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. d.; Dušan Đurović, 1964: *Ljudi s kamena*, Sarajevo: Svjetlost. U radu su korišćene skraćenice (Lop. I, II, III, VI; Đil.; Lal.; Đur. I; Đur. II) za odgovarajuću knjigu pripovjedačke proze iz koje je primjer preuzet.

⁴ Začetnici ovog modela deskripcije glagolskih vremena su Reichenbach (1947) i Comrie (1985), a u svojim radovima su ga aktualizirali Milka Ivić (1983) i Sreto Tanasić (1996).

⁵ »Pri opisu sintakse glagolskih oblika neophodno je uzimati u obzir opoziciju referencijalnost/nereferecijalnost glagolske radnje [...] Kada se radnja u sadašnjosti, prošlosti ili budućnosti vezuje za jedan momenat, za jedan vremenski odsek, ona je predstavljena kao referencijalna. Ne mora se glagolskim oblikom iskazivati radnja koja se vrši ovako u jednom vremenskom intervalu; može se ona vršiti u nizu takvih intervala. Tada je posredi nereferecijalno iskazivanje radnje« (Piper, Antić i dr. 2005: 347–48).

proučavanjima glagolskih vremena indoevropskih jezika, a funkcionalno je i u najsa-vremenijim opisima sintakse glagolskih vremena (Štrkalj Despot 2011: 262).

1.1 Sadašnje referencijalne radnje

Apsolutno upotrijebljen prezent⁶ (apsolutiv prezenta) (Silić, Pranjković 2007: 191), prema tradicionalnoj sintaksičkoj literaturi *indikativni prezent* (Stevanović 1969: 559; Stanojčić, Popović 1992: 374), koristi se u svojoj primarnoj funkciji za iskazivanje sadašnjih referencijalnih radnji koje karakteriše istovremenost momenta njihovog vršenja sa momentom govora. Takve radnje iskazuju se samo oblikom imperfektivnog prezenta.⁷ Izdvajamo neke od primjera iz izučavanog korpusa pripovjedačke proze:

Ore plug, padaju teške plase zemlje (Lop. III, 27); *Što ti mene tako gledaš?* (Lop. II, 194); *Pjevaš, a muž ti je u vojsku* (Lop. II, 208); *Je li, družo, zašto radiš sam?* (Đil., 102); *Ta šta Vi govorite?* (Đil., 52); *Tanasije je gleda srećno i vedro* (Đil., 24); *Sami smo, šta se plašiš?* (Lal., 62); *ja se kunem za pravu stvar* (Đur. I, 144).

U izučavanim pripovijetkama ova značenjska kategorija prezenta javlja se često u upravnom govoru, u dijaloškim sekvencama, gdje se vrijeme vršenja radnje iskazane prezentom određuje prema vremenu govorenja, dakle, neposredno, čime se nedvosmisleno ove radnje određuju kao sadašnje.⁸

Vremenska determinacija ove prezentske vrste nije nužna, pa se momenat referencije često eksplicitno ne ističe jer je informaciono suvišan, ali moguće je da u rečenicama ipak bude iskazan i taj podatak (na izučavanom korpusu dominantno vremenskim prilozima *sad(a)*, danas):

Sada mu ona nešto priča (Lop. III, 241); *On je sad gleda pravo u oči i osjeća kako mu teža-ju trepavice* (Lop. III, 241); *Ali šta to miriše, šta to danas očarava Mića?* (Lop. III, 29–30); *šta li on sad radi?* (Đil., 330); *čuješ kako sad tebe zove – oni isti glas* (Lal., Sa, 132); *danas liči na čopor pregledanih pasa* (Đur. I, 24).

Jedino se na osnovu prisustva priloga *sad(a)* može nedvosmisleno utvrditi da radnja iskazana prezentom pripada sadašnjosti, dok je kod ostalih vremenskih lokalizatora za utvrđivanje vremenske vrijednosti sadašnjosti često neophodno sagledavanje šireg konteksta.⁹

U analiziranoj prozi bilježimo i primjere vremenske kvantifikacije sadašnjih referencijalnih radnji:

⁶ »Kada se gramatičke oznake kategorije vremena promatraju prema vremenu u kojemu se govori, riječ je o apsolutnoj upotrebi vremenskih odredaba« (Barić, Lončarić i dr. 1997: 407).

⁷ Nesvršeni prezent iskazuje kako referencijalne, tako i nereferecijalne radnje, dok svršeni prezent iskazuje samo nereferecijalne (Piper, Antić i dr. 2005: 365).

⁸ »Sadašnje je vrijeme apstraktnija kategorija u odnosu na prošlo i buduće. Ono je za razliku od prošlog i budućeg vremena vremenski neomeđeno, ono nema granica i predstavlja demarkacionu liniju između drugih dvaju vremenskih planova« (Tošović 1995: 228).

⁹ S obzirom na to da se često upotrebljavaju i pod okolnostima kada je u pitanju prošlost ili budućnost (Piper, Antić i dr. 2005: 354).

A ja *pričam*, dugo *pričam* (Lop. III, 65); Danima *hoda* u dužinu i širinu (Lal., 67); A ja vidiš *umirem* živ, godinama za ženom (Đil., 203); Tri mjeseca tako *čekamo* (Lop. II, 286); Već dva dana *posmatram* nešto i *razmišljam* (Đur. II, 153); Šest dana već *čekam* (Đil., 228); Tamo se po cio dan *vzmaju* konji (Lal., 135); *bore se* čitavu noć protivu nečega nejasnog (Đur. I, 100); Svu noć *gazimo* meku travu i besputnu ravnicu (Lal., 118).

Iz navedenih primjera vidljivo je da se prezentom iskazane radnje vremenski kvantifikuju priložima, kao i padežnim konstrukcijama sa značenjem vremenske lokalizacije (bespredložki instrumental, genitiv ili akuzativ sa obaveznim determinatorom) i trajanje imenovane radnje ima značenje simultanosti sa onim protokom vremena koje se posebnom odedbom iskazuje (Piper, Antičić i dr. 2005: 354).

Sadašnje referencijalne radnje mogu se identifikovati na vremenskom planu uvođenjem tzv. orijentacionog kriterijuma, odnosno utvrđivanjem određene tačke u vremenu na osnovu koje se sagledava dužina trajanja aktuelne radnje (Piper, Antičić i dr. 2005: 355). Tako prezentom iskazana aktuelna radnja može biti određena kao posteriorna ili kao anteriorna u odnosu na vrijeme iskazano odredbama. U izučavanoj pripovjedačkoj prozi imamo potvrdu za posteriornu radnju: poslije bure u njegovoj duši, *miruje* njegovo tijelo u nekom čudnom umoru (Lop. II, 146); kao i za njenu kvantifikaciju: Radoš Dulov koji odavno *komituje* (Lal., 71); dok, na drugoj strani, ne bilježimo primjere za anteriorni tip vremenske orijentacije, što je u skladu sa navodima u literaturi da je ovakav način vremenske determinacije sadašnjih referencijalnih radnji rijedak u jezičkoj praksi (Piper, Antičić i dr. 2005: 355), te da nije odlika književnomjetničkog stila (Tanasić 1996: 51).

1.2 Sadašnje nereferecijalne radnje

U funkciji iskazivanja sadašnjih nereferecijalnih radnji koriste se prezenti oba vidska lika. U analiziranoj pripovjedačkoj prozi bilježimo prezent koji iskazuje ovakve radnje i to znatno češće od imperfektivnih glagola:

Samo svako *stiska* svoje, *ne da* ništa, *krije* tragove kao zmija noge (Lop. I, 185); Golubovi *slijeću* na Vukadinovo rame i tu *ostaju* (Lop. III, 43); naši ljudi *idu* u svijet, *muče se* (Lop. I, 93); On *se raduje* dječaćki, sreći drugih (Đil., 76); Ja moj dio od plijena *dajem* najboljem rajetinu (Đil., 225); Na vratima ga *dočekuje* proziran pogled gazdarice (Lal., 73); planina iz svojih ogromnih kamenih žvala *bljuje* veliku vodenu snagu (Đur. I, 39); planinka *dočekuje* gosta s mlijekom i grušavinom (Đur. II, 30).

U ovakvim primjerima da bi se moglo tvrditi da se imperfektivnim prezentom iskazuju nereferecijalne sadašnje radnje, neophodno je uzimati širi kontekst. Međutim, na izučavanom korpusu frekventni su primjeri u kojima na nereferecijalnost prezentom iskazane radnje upućuju tzv. »komentar radnje koji govore o njenoj učestalosti« (Tanasić 1996: 53):

U te dane često sam u mojoj kolibici, *naložim* oganj, *savijem* glavu na koljena, pa samo *plačem*, kao dijete (Lop. III, 64); tako joj vječito zidovi *suze* (Lop. III, 85); u snu obično nikakvo zlo *ne slutim* (Lal., 119); onu, čovječe svijetli, što stalno *nosi* vodu na džadama (Đil., 80); stalno *se smješka* kroz prosijede brkove (Lal., 110); Ta zmija *iznosi* redovno

travu iz uvale i *grije se* pri suncu (Lop. VI, 65); Često on namračen i zamoren svojim teškim poslom *dolazi* (Đur. I, 117); u svojoj kancelariji uvek *radi* i *ne diže* glave (Đur. I, 102); stalno *drži* u rukama maramicu, *čisti* znoj i *hladi se* (Đur. II, 28).

Na izučavanom korpusu veoma je česta vremenska determinacija sadašnjih nereferencijalnih radnji odgovarajućim prilozima ili padežnim konstrukcijama:

Tada ona *dođe* i sve miševе pobije, *skače*, *krije se* iza drvljanika, *silazi* na policu, *ponjuši* svaku rupu i *mami* je miris miševih stopa preko greda (Lop. VI, 55); planina se predveče *zamrač*i i *ostudeni* (Lal., 128); Izjutra *se dižu*, s polja, plavičaste duše nedozrelih žita i trava (Đil., 34); Uveče je zmaj u rupama, *on se krije* da ga *ne vide* doline, večerom tu *silazi* i *pritaji* svoj dah (Lop. III, 69); Danju sa katuna *puca* vidik, retko tako veliki i divan (Đur. II, 27); Prašina ispod automobila Ravlića ga *zasp*e bar tri put nedeljom (Đur. I., 112); Pa mu s večeri, *lije* krv iz srca, niz vrleti (Đil., 82); U travne zgrade s proljeća *ulazi* on redom te *uređuje* i *savija* krajevima zemlju (Lop. VI, 31); Samo u ledne dane – Obrad *nema* mnogo volje za razgovor (Lal., 95); U proljeća se ja *zanosim* travama, *zanosim* do ludila (Lop. VI, 84); svake godine *ušikam* po jednu novu pčelu (Lop. III, 63); Svako veče *dolazi* ona kroz zadnju kapiju (Lal., Br, 102).

Primjeri pokazuju da funkciju vremenske lokalizacije glagolske radnje obavljaju slobodni instrumental, predložko-padežne veze sa genitivom, akuzativom i instrumentalom, kao i padeži sa obaveznim determinatorom. U funkciji obaveznog determinatora sa oblicima genitiva i akuzativa najfrekventnija je zamjenica *svaki*, što pokazuju naša dva posljednja primjera. Ove konstrukcije najčešće se javljaju u funkciji vremenske lokalizacije pojedinačne radnje iz sastava nereferencijalno predstavljene sadašnje radnje i uloga padežne konstrukcije u ovakvim primjerima jeste da imenuje vremenski odsjek u kome se radnja ponavlja (Tanasić 1996: 60).

Upravo prisustvo ovakvih vremenskih determinatora (*tada*, *predveče*, *uveče* i *sl.*, te slobodni instrumental), koji se ne javljaju u službi determinacije sadašnjih referencijalnih radnji, ukazuje na nereferencijalnu ostvarenost radnji iskazanih oblikom prezenta. Međutim, kako se sadašnje referencijalne i nereferencijalne radnje mogu vremenski determinisati i istim predložko-padežnim vezama, za precizno određenje sa stanovišta referencije, neophodno je uzimati širi kontekst (Piper, Antonić i dr. 2005: 362).

Sa stilističkog aspekta posmatrano, u literaturi se uglavnom navodi stilska neobilježnost indikativnog prezenta (Barić, Lončarić i dr. 1997: 324), i takva njegova kvalifikacija je opravdana ukoliko ga posmatramo isključivo sa gledišta njegovog primarnog značenja i funkcije. Međutim, nerijetko se u radovima iz ove oblasti razmatra i prelazak indikativnog prezenta iz nultog stepena stilističnosti u manje ili više stilski obilježene kategorije.¹⁰

¹⁰ Stilistička vrijednost indikativnog prezenta nije uslovljena poljem temporalnosti, već indikativni prezent to obilježje dobija u kontekstu rečenice (predstavljajući dio strukture kakve stilske figure, frazeologizma ili performativne rečenice), a pri tome imajući u vidu da je važno sredstvo u građenju utiska o neposrednosti događanja. Ovakav način sagledavanja stilističnosti indikativnog prezenta prezentuju u svojim radovima M. Burić (2012) i N. Janjušević (2015).

2 Kvalifikativni prezent

U tradicionalnoj literaturi često se izdvaja kvalifikativni prezent kojim se označavaju poznate naučne, umjetničke i životnom praksom potvrđene istine, radnje koje neko umije ili zna da vrši, te radnje koje kazuju stalna stanja koja se konstatuju i u vrijeme govorenja (Stanojčić, Popović 1992: 375). Kako se ova vrsta prezenta često koristi i s ciljem iskazivanja nekih stalnih situacija u prirodi koje su vezane sa nekim geografskim pojmovima, neki autori ističu posebnu podvrstu ovog prezenta tzv. *geografski prezent* (Piper, Antičić i dr. 2005: 356). Sem toga, ova semantička kategorija prezenta iskazuje i neke druge stalne situacije izvan okvira geografskih pojmova, npr. u opisima nečijeg izgleda, za šta imamo potvrda u izučavanim pripovijetkama:

Na čelu mu *stoji* crna vena, kao čvor (Lop. I, 278); Nad visokim čelom kosa *se rijedi* i *opa-da* (Lal., 74); neka mutna žutina *gviri* iz siva lica (Lal., 75); u pogledu *nosi* nešto zgureno, preplašeno, bolno (Đil., 59); *ima* lijepe crne brčice i guste vjeđe (Đur. II, 106).

U primjerima ovakvog tipa radnje iskazane oblikom prezenta su referencijalnog karaktera.

Kao podvrsta kvalifikativnog prezenta značenjski se izdvaja tzv. *prezent sposobnosti*, kada se radnja ili stanje označeni prezentskim oblikom shvataju kao sposobnost za ostvarenje nečega (Piper, Klajn 2013: 390):

Ali ja *ne znam da čitam* (Lop. III, 103); ni ralom zaorati *ne zna* (Đil., 144); niko mu doskočiti *ne može* (Đil., 419); ima ih koje travama *umiju* bolje nego ikakav doktor (Lop. III, 203); vi dobro *pišete* (Lal., 77); Vi *ne znate* naš jezik (Đur. I, 122); ja sam toliko pametan da *umem da sumnjam* (Đur. I, 128); taj vam *ume* i *da izgrdi* i *da izmlati* (Đur. II, 19).

Ovi primjeri, za razliku od prethodnih, prikazuju sadašnje nereferecijalne radnje i to od glagola oba vida. U ovakvim primjerima prezentom iskazanoj radnji nije svojstvena ostvarenost, već samo ostvarljivost (Ivić 1981: 14).

Poseban vid iskazivanja nereferecijalnosti jeste upotreba prezenta u poslovičama, izrekama i sl. Jezik analizirane pripovjedačke proze odlikuje česta upotreba ovakvog, tzv. *gnomskog prezenta* (Stanojčić, Popović 1992: 376) u rečenicama poslovičnog karaktera, koje su uglavnom vlastita kreacija pisaca, a prezentovane kroz govor likova koji često izgovaraju rečenice koje u sebi sadrže neku narodnu mudrost i opšteprihvaćenu istinu i tako dobijaju sentenciozni karakter. Na taj način izučavani pripovjedači nerijetko vrše i govornu karakterizaciju literarnih junaka:

Sto dobara *se zaboravi* pri jednome zlu! (Lop. I, 69); Čeljade *vrijedi*, koliko i *radi* (Lop. I, 123); i kokot *ima* nad glavom kokota (Lop. I, 234); *Ne dolazi* Božić svaki dan (Lop. II, 136); Sve *se može* kad *se hoće* (Đil., 322); ni zlo se *ne vraća* zlim (Đil., 399); nepravde *ima* na svijetu koliko zemlje koju *gazimo* (Lal., 94); Ko *strada* za narod, taj *strada* za Boga (Đur. I, 21); Ko *stavlja* prst među tuđa vrata, *može* ostati bez njega (Đur. II, 65); što je sramotno *ne može* biti pošteno (Đur. II, 66); pregaocu Bog *pomaže!* (Đur. I, 47).

Za iskazivanje gnomičnosti koriste se prezenti oba vidska lika, gdje imaju svevremensko (omnitemporalno ili atemporalno) značenje, tipično za poslovice, izreke, aforizme i sl. (Piper, Klajn 2013: 398). U literaturi se ističe činjenica da se »gnomičnost kao poseban vid nereferecijalnosti često ustrojava korišćenjem prezentskog glagolskog oblika« (Piper, Antić i dr. 2005: 365), te da je »poslovička (gnomska) upotreba vremenskih oblika karakteristična za pripovijedanje« (Piper, Klajn, 2013: 398), tako da je zastupljenost ove prezentske vrste na izučavanom korpusu dijelom i očekivana.

3 Relativna upotreba prezenta

Relativnim prezentom se iskazuju radnje koje pripadaju prošlosti ili budućnosti i to je vidljivo na osnovu sintaksičkih odnosa iskazanih u rečenici. Ovdje se gramatičke oznake kategorije vremena promatraju prema vremenu o kojemu se govori. Ovaj tip upotrebe glagolskih vremena može se smatrati stilski markiranim, iako njegova česta upotreba, tačnije običnost u upotrebi, donekle smanjuje njegovu stilističnost (Barić, Lončarić i dr. 1997: 407).

3.1 Present za iskazivanje prošlih radnji

Oblik prezenta iskazuje relativne prošle radnje samo u zavisnosloženim rečenicama i to tako što se u upravnoj klauzi nekim preteritalnim glagolskim oblikom imenuje prošla radnja, a u zavisnoj se prezentskim oblikom iskazuje radnja istovremena sa tom prošlom radnjom (Tanasić 1996: 124). Dakle, radnja iskazana oblikom prezenta koja pripada prošlosti vremenski se ne orijentiše prema momentu govora, već prema drugoj prošloj radnji.

Na analiziranom jezičkom korpusu veoma su frekventni u upotrebi primjeri relativno upotrijebljenog prezenta za iskazivanje prošlih radnji:

Vidio sam da u njegovim crnim rukama *svjetlucaju* bijele korice noža (Lop. III, 273); Činilo mu se da *se* njegovo koštunjavo, suvo telo *uvlači* u njeno (Đil., 99); u meni se probudi želja da *sijam, rastem* pred njima, pred svima ljudima (Đil., 61); Kroz prozor su se videle sijalice kako *žmirkaju* i *umiru* (Đur. I, 117); odavno je želio da *se srete* i *progovori* sa čovekom (Lal., 128); to veče nijesam imao vremena da *se naslađujem* takvim mislima (Lal., 79); Naiđe na seljanku Anđu gdje *čuva* kravu i *plete* (Lop. II, 248); sjetih se da *treba da se odljumam* do kuće (Lal., 83); Ponekad je čuo kako u sobi otac *razgovara*, onako zabrinut nad kabanicom (Lop. VI, 99); Govorilo se kako neke od njih mali i mlađi trgovčići u gradu *uvode* u svoje tezge (Đur. II, 53); Slušao sam ponekad u polusnu sklopljenih očiju kako me *žale* (Lal., 116).

Primjeri pokazuju da se ovaj prezentski oblik često javlja u zavisnosloženim rečenicama (najčešće izričnim), a radnje mogu biti referencijalnog ili nereferecijalnog karaktera. Tako su u većini naših primjera radnje referencijalnog karaktera, sem u posljednja tri, gdje su nereferecijalne. Dâ se primijetiti da je relativni momenat u značenju prezentskog oblika zastupljen u velikoj mjeri, te je naporedna prošla radnja označena nekim drugim preteritalnim vremenom (najčešće perfektom ili aoristom).

3.2 Prezent za iskazivanje budućih radnji

Kada je posrijedi relativna upotreba prezenta za iskazivanje budućih radnji, u analiziranoj narativnoj prozi najfrekventniji su primjeri perfektivnog prezenta u sintaksičkoj poziciji koju zauzima i oblik futura drugog. To je poseban vid relativne upotrebe svršenog prezenta za iskazivanje radnji čije se vršenje vezuje za vršenje neke druge radnje koja se uobličava oblikom futura prvog (Piper, Antić i dr. 2005: 369) i koje takođe mogu biti referencijalnog ili nereferecijalnog karaktera:

Zaboravićeš ti tu muku, kad ti iz Amerike *dođu* dolari (Lop. I, 132); Čim prvoga *uvažim*, ubiće ga (Lop. I, 75); To ćeš znati kad *odrasteš* (Lop. VI, 104); niko neće čut' ni videt' kad *panem* (Lal., 82); kad *se sretmemo* u četiri oka, daće Bog da se bratski golim handžarima izgrlimo (Đil., 227); Ček', ček', dok vi kože *odere* – dotrčaćete vi Babanu (Lal., 135); neće je dobit dok ovom golom čaprom *ne platim* (Lal., 88); prikratiću ti jezičinu dok samo *javim* gde treba (Lal., 126); a kad *umre*, doći će i braća (Đur. II, 34).

U ovim primjerima prezent se javlja umjesto oblika futura drugog svršenih glagola. Kao što primjeri pokazuju, to je najčešće slučaj u vremenskim rečenicama sa veznicima *kad*, *dok* i *čim*, gdje se među radnjama vremenske i upravne klauze iskazuje odnos sukcesivnosti. Svršeni prezent umjesto futura drugog često se javlja i u pogodbenim rečenicama:

Pobrkša li što, praga drugoga nemaš (Lop. II, 208); Samo kroz kišu i vjetar teško će moći i razaznati šum sjekire, ako negdje *udara* (Lop. I, 72); ako *ne bude* žene, daće zemlji snagu i srce (Đil., 24); Sjutra će, ako *mogne*, doći opet (Đil., 232); ako jedna jabuka *pane*, za to će znati kmet (Lop. VI, 72); stići ćemo ako nas *ne sretnu* (Lal., 70); a ako *učine* štetu narodu, ostaće pogani trag (Lal., 77); ako *kreneš* ka' dosad – zvek će se činjet (Lal., 71); Osevapiće se dobri bog ako joj *prihvati* dušu (Đur. II, 70); ako im *reče da se potuku* – potući će se (Đur. II, 157); Ako ih ja *ne uzmem*, uzeće drugi (Đur. II, 118).

Ovaj trend istiskivanja futura drugog iz upotrebe odlika je i savremenog jezičkog izraza (Stevanović 1969: 661–62).

4 Vremenska transpozicija prezenta

Više puta je u literaturi isticano da je za prezent karakteristično često transponovanje kako u vremenskom, tako i u modalnom smislu. Osnovna razlika između vremenskog transponovanja prezenta u odnosu na relativnu upotrebu njegovu jeste u tome što transponovanje prezenta podržavaju prvenstveno određeni kontekstualni uslovi, a upotreba prezenta u sintaksičkom relativu zasnovana je na sintaksičkim relacijama (Tanasić 1996: 147). U izučavanoj pripovjedačkoj prozi zastupljeni su primjeri vremenske transpozicije prezenta i u prošlost i u budućnost. Ovakav vid upotrebe prezenta karakteriše stilski obilježnost.

4.1 Transpozicija u prošlost

Transpozicija prezenta u prošlost koja se obilježava kao pripovjedački (narativni/istorijski) prezent česta je pojava u književnim tekstovima, ali je živa kategorija i u

savremenom jeziku (Piper, Antić i dr. 2005: 376). Služi za označavanje subjektivih sopstvenih radnji, kao i tuđih radnji po subjektivom zapažanju.

Narativna funkcija je jedna od najfrekventnijih funkcija transponovano upotrijebljenih vremenskih oblika.¹¹ U analiziranoj građi veoma je raširena takva upotreba prezenta, što je u skladu sa »zahtjevima pripovjedačkog teksta«, budući da se može govoriti o posebnom narativnom režimu saopštavanja (Tanasić 1996: 149).¹² Najprije izdvajamo primjere u kojima postoji neka vremenska odredba koja nedvosmisleno kazuje da se prezentom iskazane radnje odnose na prošlost:

Jednog dana, pred sumrak, *otvorim* naše prozore (Lop. III, 245);); *Izlazim* jutros a Anka meni: Eno ga! (Đil., 88); Jedne noći, baš u njegovome prisustvu *zaitam* ženu (Lop. III, 184); Dok na sâm drugi Božić, *sedim* ja u krčmi s drugarima (Đil., 336); Duboko u noći opet *zagrme* mašine (Lal., 101); Tek pod navod dana *ustaje*, *pregleda* koš i *zgrće* brašno (Lal., 134); A ujutru *pođu* kući sa pola barila (Đur. II, 150).

Međutim, nijesu rijetki primjeri gdje nijesu prisutni vremenski determinatori, već se iz cjelokupne situacije, vidljive iz šireg konteksta, utvrđuje da je posrijedi vremensko transponovanje u prošlost, odnosno da su prezentski oblici upotrijebljeni kao gramatičke metafore:¹³

Skočim s međe i *počnem* da *trčim* kao lud (Lop. II, 73); *Uzmem* i *odvojim* one najbolje pa s čovjekom pravo na rakiju (Lop. I, 277); *Udarim* na vrata moga hana. Niko se *ne odazove*. *Udarim* nanova (Lop. VI, 22); *Guraju se* laktovima, narod *razmiče* gomile, *pronosi se* luk, jabuke, krompir, kupus (Lop. I, 230); *Okrećem se* polako krijući *čekam* kuršum u čelo (Lal., 83); Stipović *ne čuje* posljednje riječi. Slomljeno *silazi* niz stepenice (Lal., 76); *Stojim* tako i *čekam* (Lal., 82); *Pobjegnem* daleko, *izgubim se* u bijelom svijetu (Đil., 82); *Otvorim* oči *ispijem* čašu, jednu, drugu, treću – i već *ne vidim* ništa (Đil., 59); *Udarim* po stolu, čaše *zveknu* krtim smehom (Đil., 59); Ali *padamo* redom, redom kao vojnici na frontu. Prsa nam *se tresu* od uzbuđenja i *dišu* brzo (Đur. II, 10).

Primjeri pripovjedačkog prezenta iz jezika izučavane pripovjedačke proze, često prisutni i u nizovima, daju naročitu reljefnost pripovijedanju.¹⁴ Upravo ovakva upotreba prezenta »nalazi svoju svrhu posebno u stilističkoj sferi: glagolski oblici, pa i prezent, transponuju se radi postizanja određenih stilskih efekata« (Tanasić 1996: 147).

Posmatrano iz ugla lingvističke stilistike, transpozicija (komutacija, sinonimija) glagolskih vremena je karakterističan primjer za izražavanje vremenske tačke gledišta

¹¹ Kada je jedan glagolski oblik upotrijebljen u kontekstu i funkciji u kojoj je očekivana upotreba drugog vremenskog oblika, govorimo o prenosnom vremenskom značenju (Piper, Klajn 2013: 388).

¹² Tanasić (1996: 149) ističe da se naracija razlikuje od drugih komunikacijskih tipova (monologa i dijaloga) jer pri narativnom režimu izostaje uspostavljanje bilo kakvog odnosa između momenta vršenja radnje i momenta govora, iz čega proističe da se pripovijedanje zasniva na vrlo specifičnoj upotrebi vremena.

¹³ Prema B. Tošoviću (1995: 228), gramatičke metafore ili gramatički sinonimi različite stilističke vrijednosti nastaju tako što se glagolski oblici transponiraju u polje drugog oblika i tako zamjenjuju i vrše njihovu funkciju. »Polje temporalnosti« je područje u kome se odvijaju takvi procesi koji vode nastajanju gramatičkih metafora.

¹⁴ Pripovjedačkim prezentom postiže se živost i slikovitost u pripovijedanju, odnosno u predstavljanju neposrednosti realizovanja radnje, ovim oblikom se postiže najpotpunija predstava »prezentnosti prošle radnje« (Lalević 1951: 121).

frazeološkim sredstvima. Tu upravo spada upotreba pripovjedačkog prezenta u opisanju prošlih radnji, tj. takva upotreba jednog vremena u primarnoj funkciji drugog može biti signal promjene tačke gledišta (Katnić-Bakaršić 1999: 104).

U naraciji se često sretaju nizovi imperfektivnog ili perfektivnog prezenta u kombinaciji sa preteritalnim oblikom nekog perfektivnog glagola (u našim primjerima najčešće perfekta ili aorista) i iskazuju uglavnom sukcesivne radnje. U tekstovima zasnovanim na naraciji na ovaj način se događaji prezentuju u naglašenoj dinamici, što se odražava i na stilističnost takvih primjera:

Navalili kupci. Gledaju jagnjad, volovima rogove, podižu koze na noge, pogadaju se glasno (Lop. I, 270); Izvadi četvorokutno ogledalo [...] okreće ogledalo spram sunca i šalje joj u oči snop oštih sunčanih iglica – tako ga mora videti (Lal., 63); I kako se njegova tuga, večna i bezmerna, prenela na konja, u mraku. On je ne vidi, ne zna, ali ona je tu u tom telu, mladom i moćnom (Đil., 121); Pred nama, u našoj uobrazilji, iskrsavala su sela, bedna, prljava, siromašna. U svakoj kući gori i guši se, a mi ulazimo i jurišamo herojski (Đur. II, 10); Potrčim gore, pogledam preko tavanice nema nikoga. Zaustavih se na stepenicama, opet nema nikog. Potrčim u sobu – prazno. Najedanput pogled mi slučajno zaustavi jedan mali, beli komadić hartije. Podignem ga sa Dešina kreveta (Lop. III, 190).

Naš posljednji primjer svjedoči o naizmjeničnoj upotrebi aorista i vremenski transponovanog prezenta, u rečenicama koje slijede jedna za drugom, za iskazivanje sukcesivnosti radnje, prezentujući, uz nespornu dinamičnost, i doživljenost prikazanih radnji, što ima stilsku obilježnost u narativnim tekstovima.

4.2 Transpozicija u budućnost

Prezent može označavati i radnje koje se odnose na budućnost (prezent za budućnost), tj. radnje koje se još nijesu vršile ili izvršile, već se odnose na vrijeme koje će nastati nakon vremena govorenja. Tu imamo posrijedi transpoziciju prezenta u budućnost, koja je česta pojava u savremenom jezičkom izrazu (Piper, Antić i dr. 2005: 382), pa i u jeziku analizirane narativne proze, što predstavlja, stilistički posmatrano, iz ugla tekstostilistike, prelazak na unutrašnju vremensku tačku gledišta (Katnić-Bakaršić 1999: 104):

pa da zajedno u grad *idemo* doktoru (Lop. II, 125); *bježimo* sjutra ujutru konjem (Lop. III, 241); Ti me vraćaj, ali ja *ne ulazim* bez njega (Lop. III, 79); *idem* sjutra u šest (Đil., 297); Ti *dobijaš* 180 dinara (Đil., 159); Od sjutra *idem* na spoljni rad (Đil., 339); ja i Mašan *idemo* da pregledamo brdo (Lal., 71); *idem* u svijet (Đur. II, 134).

U ovakvim primjerima veoma je važno postojanje nekog determinativa u rečenici koji ukazuje na to da se radnja iskazana oblikom prezenta odnosi na budućnost, a nerijetko je to određivo samo iz šireg konteksta. Primjeri pokazuju da je za iskazivanje budućih radnji upotrijebljen imperfektivni prezent i u stručnoj literaturi je isticano da bi, u slučaju supstitucije oblika prezenta futurom prvim, u ovakvim primjerima moralo doći do promjene vidskog lika, tačnije, futur prvi bi iskazivao buduće perfektivne radnje (Stevanović 1969: 566; Tanasić 1996: 159; Polovina 1985: 99). Takođe, u lite-

raturi se ističe da se u slučajevima ovakve upotrebe prezenta stvara određena iluzija sadašnjosti (Padučeva 1990), odnosno u ovakvim primjerima prezent se ponaša kao i u prilikama kada se radi o sadašnjoj referencijalnoj radnji, te se javlja samo u imperfektivnom vidskom liku (Tanasić 1996: 159). S tim u vezi je eksplikacija da je prezent u ovakvim slučajevima prijemčiviji od futura kada se želi naglasiti da riješenost da dođe do ostvarenja neke radnje postoji u trenutku dok se daje obavještenje o budućoj radnji, dakle, u sadašnjem vremenu, te otuda i imperfektivna vidska verzija koja je uslovljena »baš ovim vrlo specifičnim pozivanjem na sadašnjost« (Ivić 1981: 18).

Ograničenja u vremenskom transponovanju prezenta su leksičke prirode, odnosno primjeri pokazuju da za iskazivanje budućih radnji u obzir dolaze samo glagoli iz određenog semantičkog polja, preciznije, glagoli koji iskazuju radnje koje se mogu planirati, predviđati. Stoga se ovaj tip prezenta naziva i *prezentom za planiranu budućnost* (Tanasić 1996: 160).¹⁵

5 Modalna upotreba prezenta

Prezent je vremenski glagolski oblik koji je veoma podložan modalnom transponovanju i u savremenom jeziku (Piper, Antonić i dr. 2005: 385), pa ne čudi što je modalni prezent frekventan i u jeziku analizirane pripovjedačke proze. Njime se označava stav govornog lica prema još nerealizovanoj i neostvorenoj radnji, odnosno iskazuje se širok spektar značenja koja su svojstvena imperativu i potencijalu u modalnoj upotrebi.

Perifrastična konstrukcija *neka + prezent* u imperativnom značenju, koju imamo u primjerima:

neka detić *vidi* postelju (Lop. I, 255); *Neka* mu majka *dođe*! (Lop. VI, 107); *nek traže* za sebe (Đil., 252); *neka idu*, *neka trče* svi (Đil., 318); *nek kupi* kamenje! (Lal. 112); *nek promijeni* pravac (Lal., 112); *Nek* samo oni iz grada *jave* (Đur. I, 85); *Nek dođu* meni [...] *nek* meni *reknu*! (Đur. II, 66),

nezamjenjiva je oblikom imperativa, s obzirom na činjenicu da se imperativom iskazuje naredba samo prisutnom licu. Ovim prezentom se iznosi stav licu koje treba da ga prenese do adresata. Imperativno značenje bilježimo i u vezi *da + prezent* u pojedinim pripovijetkama:

Da svežete vilice! (Lop. II, 294); Otpravljaj put planine, ali lupeža *da nađeš* (Lop. I, 68); *Da ostaviš* priču! (Lop. I, 151); *Da ne izlaziš*! (Lop. II, 41); *Da* više u kuću *ne čujem* te riječi (Lop. II, 150); korak *da ti ne čujem* (Đil., 430); I *da zakolješ* tu crkotinu (Lal., 126).

Oblik prezenta u prvom licu množine: *Da se odmorimo*, - vikao je, - *da se odmorimo* (Lop. II, 45); *Da ugladimo* sve (Đil., 322) iskazuje stav govornog lica koji nema

¹⁵ Usljed frekventnosti upotrebe i izvjesne šablonizacije koja nastupa upravo zbog leksičke semantizovanosti, Tanasić (1996: 163) ističe da je ova kategorija prezenta danas stilski neobilježena u tekstovima u kojima se javlja.

karakter naredbe, već više karakter predloga, i eventualnom zamjenom imperativom prvog lica množine (*odmorimo, ugladimo*), izgubila bi se značenjska nijansa »predlaganja« (Tanasić 1996: 168). U većini primjera prezent je zamjenjiv oblikom imperativa, uz postojanje izvjesne različite nijanse u načinu iskazivanja naredbe. Međutim, u primjerima *da se to oglasi* (Lop. III 76); *Da se kupuje* (Đil., 318) uočljiva je razlika između upotrebe prezenta i imperativa koja se reflektuje u mogućnosti da se radnja iskazana oblikom *da + prezent* obezliči, odnosno da se ne apostrofira adresat koji radnju treba da izvrši, što je nemoguće učiniti upotrebom imperativa.

Modalno značenje iskazuje se konstrukcijom *da + prezent* i u namjernim klauzama u okviru složene rečenice:

Zahvati vode i trkom poleće preko doline *da donese* seljaku (Lop. I, 92); dizala se Marija *da* i sama *vidi* kroz ključaonicu (Lop. III, 151); Posljednju pršutu izviše ognja nosim *da prodajem* na Cetinje (Lop. I, 228); Idem *da ti donesem*, babo, duvana (Đil., 419); Spremaj se, Ačo, da idemo u šumu *da tešemo* držalice (Đil., 34); savi mi jednu *da zadimim* (Lal., 84); Dođo' malo *da se ugrijem* (Lal., 97); izvukoše ga iz kancelarije *da ga pošalju* na jug (Lal., 65); okrenu glavu *da čuje* odgovor (Đur. II, 51); 'Oću da što zaradim, *da skinem dug* (Đur. I, 37).

Ovdje je moguća upotreba prezenta oba vidiska lika. Modalno značenje prezenta u navedenim primjerima je namjera koja može biti iskazana i oblikom potencijala. U upravnoj klauzi se mogu javiti glagolski oblici koji označavaju radnje smještene na bilo koji od tri moguća vremenska plana, a takođe prezentom iskazana radnja može stupati u određeni odnos i prema radnjama različite referencije u upravnoj klauzi.

Stvarno modalno značenje ima prezent u uslovnim rečenicama u kojima se njime ističe tzv. potencijalni uslov (Piper, Antonić i dr. 2005: 390):

Izio bi ovaj [...] tri pršute *da ih staviš* pred njega (Lop. I, 68); *Da imaš* žene druge bi se stvari okrenule (Lop. III, 205); Sedamdeset života *da ima* sve bi mu ih on jednom rukom uzeo (Lop. II, 119); *Da je šineš* po jednom obrazu drugi bi prskao (Đil., 80); *A da se* sutra Anto *digne*, opet bi ga ubio (Đil., 82); Još *da* mi *nije* tebe Majo – u vodu bih skočio (Lal., 100); *da imate* više, *da imate* dosta, to bi bogatstvo vas pojelo (Đur. II, 173); *Da nije* tako, on bi svršio školu (Đur. II, 95).

U ovakvim primjerima umjesto prezenta mogao bi biti upotrijebljen potencijal, bez semantičke razlike.

Na izučavanom korpusu izdvaja se jedan broj primjera sa dativom kao psihološkim subjektom i konstrukcijom *da + prezent* kao dopunom glagolu *biti*, koji su takođe modalnog karaktera, a koje smo zabilježili u pripovijetkama Nikole Lopčića:

Bilo joj je *da sjedi*, *da* tako *gleda* i *da ne priča* ništa (Lop. II, 94); Bilo mu je *da ga tuče*, tuče nemilice (Lop. II, 118); Bilo mu je *da viče* (Lop. II, 255); U prvi mah bilo mu je *da je* živu *uhvati* i *rastrgne* (Lop. II, 268); Sada mu je bilo *da* u toj planini *nađe* mira svome životu (Lop. II, 269); Meni je bilo *da plačem*, *vičem* i *bježim* (Lop. II, 49); Bilo mi je *da* cokolom *zagrebem* preko međe (Lop. VI, 147); Bilo mi je *da ih sve polomim* (Lop. III, 176).

U ovakvim konstrukcijama izražava se stav prema nerealizovanoj radnji (najčešće želja, htjenje, namjera). Oni su današnjem jezičkom osjećanju neobični, odnosno zvuče arhaično, te se može govoriti o njihovoj stilskoj markiranosti u narativnim tekstovima.

6 Zaključak

Sintaksičko-semantička analiza prezenta u crnogorskoj međuratnoj pripovjedačkoj prozi ukazuje na frekventnost upotrebe ovog glagolskog oblika u skoro svim značenjima i funkcijama koje poznaje standardni jezik, ali istovremeno otkriva specifičnosti u upotrebi koje karakterišu jezički izraz samih pripovjedača, odnosno pripovijetku kao književnu vrstu.¹⁶ Uz poštovanje teorijsko-metodoloških postavki indikativa i relativa, utemeljenih u tradicionalnoj sintaksičkoj literaturi, u ovom radu smo, koristeći i novije metodološke pristupe, sagledali distinkciju prezentskih radnji i prema kriterijumu referencijalnost/nereferencijalnost glagolske radnje, čime se doprinijelo svestranijem opisu i tumačenju ovog glagolskog vremena. Sagledavanje različitih tipova vremenske determinacije prezentom iskazanih radnji, potvrđuje da se pri određivanju radnje sa stanovišta referencije najčešće moraju uzimati u obzir determinatori u sadejstvu sa širim kontekstom. Analiza je pokazala frekventnu upotrebu indikativnog prezenta za iskazivanje sadašnjih referencijalnih i nereferencijalnih radnji u pripovjedačkoj prozi, ali i naročito raširenu upotrebu prezenta u sintaksičkom relativu za iskazivanje radnje istovremene sa nekom prošlom radnjom. Takođe, možemo konstatovati visoku frekvenciju perfektivnog prezenta u vremenskim i pogodbenim rečenicama umjesto futura drugog, što odgovara stanju u savremenom književnom jeziku. Ono što je posebno važno istaći za narativnu prozu koja je poslužila za korpus u ovom istraživanju jeste visoka frekvencija primjera vremenski transponovanog oblika prezenta, koja potvrđuje već u literaturi prepoznatu sklonost prezenta vremenskom transponovanju, što je stilski relevantna pojava. Najzastupljeniji vid takve upotrebe na izučavanom korpusu jeste transponovanje prezenta u prošlost oličeno kroz pripovjedački (narativni / istorijski prezent), ali i primjeri transponovanja prezenta u budućnost, gdje se oblikom prezenta iskazuju radnje koje se mogu planirati ili predvidjeti. Jezik analizirane proze svjedoči i o raširenoj upotrebi prezenta u modalnim konstrukcijama, sa manje ili više izraženim specifičnim značenjskim nijansama koje se ne mogu uvijek iskazati imperativom i potencijalom. Na osnovu sprovedene analize, može se govoriti o pojedinim značenjskim i funkcionalnim kategorijama prezenta karakterističnim za tekstove zasnovane na naraciji, što doprinosi konstituisanju cjelovitije predstave o upotrebi ovog vremenskog glagolskog oblika uopšte i otvara mogućnost komparativnog sagledavanja u odnosu i na druge sfere njegove upotrebe.

¹⁶ Visoka frekventnost prezenta u analiziranim pripovijetkama, kao i u drugim književnim tekstovima zasnovanim na naraciji, ukazuje na dinamičnu narativnu zbilju »u kojoj čitalac stiče utisak da se događaji odigravaju neposredno pred njegovim očima, u trenutku govora, 'sada i ovdje', iako uvijek ne pripadaju sadašnjosti« (Jovović 2015: 177). S tim u vezi je i činjenica da u književnoumjetničkim djelima figurira tzv. subjektivno, umjetničko vrijeme koje se individualno percipira i izražava, a koje se razlikuje od objektivnog, realnog vremena (Tošović 2005: 57).

IZVORI I LITERATURA

- Eugenija BARIĆ Mijo LONČARIĆ, Dragica MALIĆ, Slavko PAVEŠIĆ, Mirko PETI, Vesna ZEČEVIĆ, Marija ZNIKA, 1997: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Milena BURIĆ, 2012: Stilska obilježnost indikativnog prezenta u epskom dijalogu. *Riječ*. Nikšić: Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore: Institut za jezik i književnost. 29–44.
- Bernard COMRIE, 1985: *Tense*. Cambridge: University Press.
- Jovan DERETIĆ, 1983: *Istorija srpske književnosti*. Beograd: Nolit.
- Milovan ĐILAS, 2000: *Rane pripovetke 1930–1940*. Beograd: Nova.
- Dušan ĐUROVIĆ, 1936: *Među brđanima*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. d.
- , 1964: *Ljudi s kamena*. Sarajevo: Svjetlost.
- Milka IVIĆ, 1981: Srpskohrvatski glagolski oblici za iskazivanje pojava koje postoje u sadašnjosti. *Južnoslovenski filolog XXXVII*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 13–24.
- , 1983. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta.
- Nataša JOVOVIĆ, 2015: Stilska obilježnost narativnog prezenta u romanima Mihaila Lalića. *Mihailo Lalić sto godina od rođenja (1914–2014)*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Odjeljenje humanističkih nauka. 175–88.
- Marina KATNIĆ-BAKARŠIĆ, 1999: *Lingvistička stilistika*. Budimpešta: Open Society Institute.
- Miodrag S. LALEVIĆ, 1951: *Sintaksa srpskog jezika*. Beograd.
- Mihailo LALIĆ, 2014: *Međuratno književno stvaralaštvo, proza, poezija i kritika (1935–1941)*. Kragujevac: Zavičajno udruženje Komovi, Udruženje pisaca Kragujevca.
- Petar LASTA, 1966: Između oktobarske i jugoslavenske revolucije. *Hrvatska književna kritika IX: Kritika između dva rata*. Zagreb: Matica hrvatska. 7–32.
- Nikola M. LOPČIĆ, 2002: *Seljaci*. Sabrana dela: Knjiga I. Beograd: Stručna knjiga.
- , 2002: *Na kamenu*. Sabrana dela: Knjiga II. Beograd: Stručna knjiga.
- , 2002: *Domaće ognjište*. Sabrana dela: Knjiga III. Beograd: Stručna knjiga.
- , 2002: *Pripovijetke i drugi spisi*, Sabrana dela: Knjiga VI. Beograd: Stručna knjiga.
- Елена В. ПАДУЧЕВА, 1990: К семантике видо-временны форм глагола в повествовательном тексте. *Tekst w kontekście*. Wrocław, Varšava, Krakov. 215–21.
- Predrag PIPER, Ivana ANTONIĆ, Vladislava RUŽIĆ, Sreto TANASIĆ, Ljudmila POPOVIĆ, Branko TOŠOVIĆ, 2005: *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga; Novi Sad: Matica srpska.
- Predrag PIPER, Ivan KLAJN, 2013: *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Vesna POLOVINA, 1985: O upotrebi glagolskih vremena u savremenom srpskohr-

vatskom razgovornom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 14/2. Beograd. 97–103.

Hans REICHENBACH, 1947: *Elements of symbolic logic*. New York: Macmillan.

Josip SILIĆ, Ivo PRANJKOVIĆ, 2007: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Živojin STANOJČIĆ, Ljubomir POPOVIĆ, 1992: *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.

Mihailo STEVANOVIĆ, 1969: *Savremeni srpskohrvatski jezik II: Gramatički sistemi i književnojezička norma*. Beograd: Naučna knjiga.

Kristina ŠTRKALJ DESPOT, 2011: Prezent u hrvatskom srednjovjekovnom pjesništvu. *Suvremena lingvistika*. Zv. 37, št. 72. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: 259–78.

Sreto TANASIĆ, 1996: *Prezent u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Biblioteka Južnoslovenskog filologa.

Branko TOŠOVIĆ, 1995: *Stilistika glagola*. Wuppertal: Lindenblatt.

--, 2005: Umjetničko vrijeme. *Stil* 4. Beograd. 57–83.

POVZETEK

V delu analiziramo pomen, pogostnost uporabe in vlogo sedanjika v črnogorskem jeziku v medvojnem obdobju na primerih pripovedne proze. Upoštevajoč teoretično-metodološka pravila za naklone in odvisnike, ki temeljijo na tradicionalni skladenjski literaturi in novih metodoloških pristopih, dajemo pregled razlik v uporabi sedanjika. Pri tem smo vzeli v obzir tudi kriterij prehodnosti glagolov. Posebno pozornost smo namenili časovnosti in modalnosti prenosa sedanjika, posamezne primere njegove uporabe pa obravnavamo tudi v luči njihovega stilskega zapisa.

Z uporabo metodološkega pluralizma smo v raziskavi preučevanih del prišli do zaključkov o pogostnosti uporabe te glagolske oblike ter o pomenih skoraj vseh njenih nians, ki so prisotne v standardnem jeziku. Pri pregledu različnih tipov časovnega določanja glagolov premikanja v sedanjiku ugotavljamo, da na določanje prehodnosti glagolov vpliva več dejavnikov, ki najpogosteje določajo širši kontekst. Semantično-skladenjska analiza sedanjika pri preučevanih delih kaže na stilske opredelitve glagolskih oblik sklonov k časovni prenosnosti.